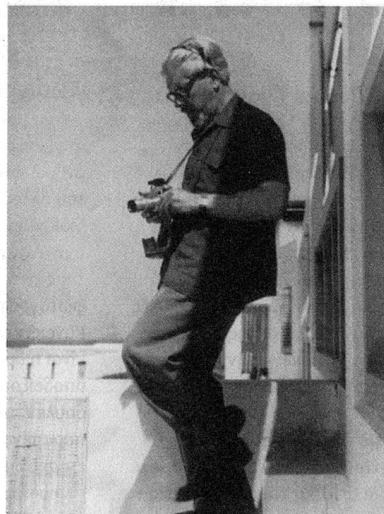


Το έτος Εμπειρικού (2001) έκλεισε με μια μεγάλη έκθεση στην Αθήνα (με καλλι- του έργου και του βίου του ποιητή. Προσωπικά του αντικείμενα, φωτογραφίες, χει- χώρο που θύμιζε μηχανοστάσιο πλοίου. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε το τμήμα της μέσα στα γραπτά του. Περιελάμβανε, συγκεκριμένα, όλη την παράδοση των ουτο όμως το σημαντικότερο τμήμα της έκθεσης ήταν οι φωτογραφίες που τράβηξε το οποίο επιμελήθηκε ο Γιάννης Σταθάτος, ταξιδεύει τώρα και στη Θεσσαλονίκη, ρίσσης Όθλας 108) έως τις 7 Απριλίου, και αποτελεί συνδιοργάνωση του Εθν

Ανδρέας

“Ο ΚΑΛΙΤΕΧΝΗΣ ΤΟΥ ΦΑΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΥ ΠΛΑΚΟΣ”



14 ● συνέντευξη

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ
 ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

«**Μ**ία φωτογραφία ζει, έχει ολόκληρη δική της δράση, συνυφασμένη με την ζωή του θεατή, όπως ένα φλουρί, ένα κρύσταλλο, ή ένα γάντι».

Μ' αυτή τη φράση από το κείμενό του «Αμούρ - Αμούρ», ο Ανδρέας Εμπειρικός εξηγεί την επίδραση του υπερρεαλισμού στον τρόπο με τον οποίο έβλεπε τα πράγματα, αλλά και τη σχέση του με τη φωτογραφία - μια σχέση κάθε άλλο παρά τυχαία, περιστασιακή, ή με μεγάλη δόση ερασιτεχνισμού, όπως μπορεί να πιστεύαμε λίγο καιρό νωρίτερα. Η πληθώρα των εκδηλώσεων και των εκδόσεων, που πραγματοποιήθηκαν με αφορμή το έτος Εμπειρικού, βοήθησε σε μια επανατοποθέτηση του ποιητή. Οι οικείοι του έθεσαν στη διάθεση του κοινού, εκτός των άλλων, και το τεράστιο φωτογραφικό του αρχείο, κάνοντάς μας γνωστή μια

παρναγορισμένη διάσταση του Ανδρέα Εμπειρικού. Το φωτογραφικό έργο του έχει χωριστεί σε χρονολογικές ενότητες που συμπίπτουν σε πολλές περιπτώσεις και με τη θεματική του κατάταξη.

Πριν από το 1940, την περίοδο της πιο πολεμικής φάσης του υπερρεαλισμού, ο Εμπειρικός δημιουργεί τουλάχιστον τρεις σειρές φωτογραφιών με έντονα τα υπερρεαλιστικά στοιχεία. Μετά τον πόλεμο, και αφού αφήσει το επάγγελμα του ψυχαναλυτή, το οποίο εξασκούσε έως το 1951, επιδίδεται με μεγάλη μανία στη φωτογραφική τέχνη, φτάνοντας μάλιστα, το 1955, να εκθέσει τη δουλειά του, για μία και μόνη φορά, σε αίθουσα τέχνης της πρωτεύουσας. Τα θέματα αυτής της περιόδου προέρχονται τόσο από την Αθήνα και την Άνδρο (τόπο καταγωγής του) όσο και από τα πολυάριθμα ταξίδια που έκανε. Ο φωτοφράκτης του αιχμαλωτίζει σκηνές δρόμου, τοπία, πορτρέτα, κυρίως

ιτεχνική διεύθυνση του Δημήτρη Καλοκύρη και επιμέλεια του Ιάκωβου Βούρτση), όπου παρουσιάστηκαν πτυχές όγγραφα, τόμοι από τη βιβλιοθήκη του, σελίδες από τον "Μεγάλο Ανατολικό", εκτέθηκαν με πολλή έμπνευση σε ένα έκθεση που ήταν αφιερωμένο στην Οκτάνα, την ουτοπική πολιτεία που ο Εμπειρικός φαντάστηκε και "υλοποίησε" πικρών συστημάτων που προηγήθηκαν, αλλά και εικαστικά έργα εμπνευσμένα από την εμπειρική ουτοπία. Ασφαλώς ο ίδιος ο Εμπειρικός, οι περισσότερες από τις οποίες παρουσιάζονταν για πρώτη φορά. Αυτό το τμήμα της έκθεσης, στο πλαίσιο της Φωτογραφικής Συγκυρίας 2002. Παρουσιάζεται στο Πολιτιστικό Κέντρο της Εθνικής Τράπεζας (Βασιλικού Κέντρου Βιβλίου, της Επιτροπής Έτους Εμπειρικού και του υπουργείου Πολιτισμού.

Εμπειρικός

γυναίκες και τις περίφημες παιδίσκες, άλλοτε με κρυφό και άλλοτε με έκδηλο ερωτισμό. Τα τελευταία 18 χρόνια του θα τον απορροφήσει σχεδόν ολοκληρωτικά η επίμονη φωτογράφιση του γιου του, Λεωνίδα, από τη στιγμή της γέννησής του - «φαινόμενο μοναδικό στην ιστορία του μέσου».

Το φωτογραφικό έργο του Εμπειρικού θέτει διάφορα ενδιαφέροντα ζητήματα, τα οποία συζητήσαμε με τον φωτογράφο, συγγραφέα και μελετητή της φωτογραφίας Γιάννη Σταθάτο, επιμελητή όχι μόνο της έκθεσης, αλλά και του σχετικού λευκώματος που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Άγρα.

Το φωτογραφικό αρχείο του Ανδρέα Εμπειρικού, σύμφωνα με τον γιο του, Λεωνίδα, είναι «τεράστιο, ιλιγγιώδών διαστάσεων». Αυτή η περιγραφή ταιριάζει γάντι και στον «Μεγάλο Ανατολικό». Πρόκειται λοιπόν για έναν άνθρωπο των μεγάλων μεγεθών. Αποτυπώνεται αυτό με κάποιον τρόπο και στο περιεχόμενο των φωτογραφιών του;

Δεν νομίζω. Ο «Μέγας Ανατολικός» είναι ένα μονολιθικό, μονοκόμματο έργο, που αν έχει κάποια αξία, αυτή κατά τη γνώμη μου οφείλεται ακριβώς στις ιλιγγιώδεις του διαστάσεις, στο ότι είναι ένα αδιανόητο *lusus naturae*. Αντιθέτως, και με εξαίρεση τις φωτογραφίες του γιου του Λεωνίδα, το φωτογραφικό έργο του Ανδρέα Εμπειρικού αποτελείται από μεμονωμένες και αυτοτελείς εικόνες.

Ποιος είναι ο φωτογραφικός κόσμος του Εμπειρικού; Ποια είναι τα αγαπημένα του θέματα και πώς τα συλλαμβάνει;

Ο φωτογραφικός κόσμος του Εμπειρικού είναι κατά βάση ο κόσμος στον οποίον ζει και κινείται. Θέλω να πω μ' αυτό ότι ο Εμπειρικός δεν πήγαινε κάπου με σκοπό να φωτογραφίσει φωτογράφιζε, επλεκτικά βέβαια, ότι ήταν γύ-

ρω του. Η θεματολογία του λοιπόν δεν είναι ιδιαίτερος εξωτική: η Ελλάδα και ιδιαίτερος η αγαπημένη του Άνδρος, κάποια ταξίδια σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, γυναίκες όμορφες ή απλώς ενδιαφέρουσες, άλλοτε «στο φτερό» και άλλοτε ποζαρισμένες, μικρά κορίτσια (οι λεγόμενες «παιδίσκες»), πιο σπάνια κάποιες εσωτερικές συνθέσεις, και οπωσδήποτε ο Λεωνίδας.

Στο λογοτεχνικό έργο του Εμπειρικού υπάρχουν παλλές εικόνες που θα μπορούσαν να αποτυπωθούν φωτογραφικά με ιδιαίτερο εικαστικό αποτέλεσμα. Γιατί άραγε δεν προσπάθησε να φωτογραφίσει ανάλογα θέματα;

Πιστεύω ότι ο Εμπειρικός είχε καταλάβει πολύ καλά πως η λογοτεχνία δύσκολα εικονογραφείται, και εν πάση πε-

ΑΡΙΣΤΕΡΗ ΣΕΛΙΔΑ
Φωτογραφίες
Μαράκη και Βιβίκακας
Εμπειρικού

ΚΑΤΩ
Παρίσι, 1953



ριπτάσει όχι μέσω της φωτογραφίας. Άλλο φωτογραφία και άλλο λογοτεχνία, όπως διαφορετική ήταν και η χρήση που έκανε του κάθε μέσου, ασχέτως αν οι χρήσεις αυτές είχαν κοινές ρίζες.

Εμπειρικές εμμονές

Ο Ανδρέας Εμπειρικός ταξίδευε πολύ και είχε πάντοτε μαζί του τουλάχιστον μία φωτογραφική μηχανή, καταγράφοντας σχεδόν τα πάντα. Το ταξίδι -ιδίως με πλοίο- είναι και μια λογοτεχνική εμμονή του. Το σκάφος κάθε φορά είναι μια κιβωτός, που μεταφέρει το μήνυμά του. Είναι και η κάμερα μια τέτοια κιβωτός;

Όχι. Απ' όλα τα μέσα επικοινωνίας, η σηματολογικά εξαιρετικά ευάλωτη φωτογραφική εικόνα είναι εκείνο που πιο δύσκολα μεταφέρει σταθερό και αμετάβλητο μήνυμα.

Οι πιο υπερρεαλιστικές φωτογραφίες του Εμπειρικού είναι οι προπολεμικές, την εποχή δηλαδή που ο συγγραφέας επιχειρούσε την εισαγωγή του κινήματος στην Ελλάδα. Ποια είναι γενικά τα στοιχεία του υπερρεαλισμού στη φωτογραφία;

Ο φωτογραφικός υπερρεαλισμός πέρασε από δύο εκ διαμέτρου αντίθετα στάδια.

Σε μια πρώτη φάση, που αντιστοιχεί με τις προπολεμικές φωτογραφίες του Εμπειρικού, βασίζεται στη σκηνοθεσία, στις ριζικές τεχνικές επεμβάσεις και στην προσπάθεια να αποδοθεί ένα εξωπραγματικό ύφος: μπορούμε να πούμε ότι το στάδιο αυτό έχει τις ρίζες του στη λογοτεχνία και τη ζωγραφική. Αργότερα, αντιθέτως, επικρατεί η ανίχνευση του παραδόξου στην καθημερινή ζωή, κάτι που ταυριάζει απόλυτα στη φύση και τις ιδιαιτερότητες της φωτογραφίας. Ορισμένοι μάλιστα ιστορικοί της τέχνης ισχυρίζονται πως τέτοιες φωτογραφίες, μερικά παραδείγματα των οποίων μας άφησε και ο Εμπειρικός, αποτελούν εντέλει την πιο αποτελεσματική εικαστική εκδοχή του υπερρεαλισμού.

Μιλήστε μας για τη σειρά φωτογραφιών στις οποίες απεικονίζεται ο γιος του Εμπειρικού, ο Λεωνίδας. Γιατί τις θεωρείτε τις πιο ενδιαφέρουσες;

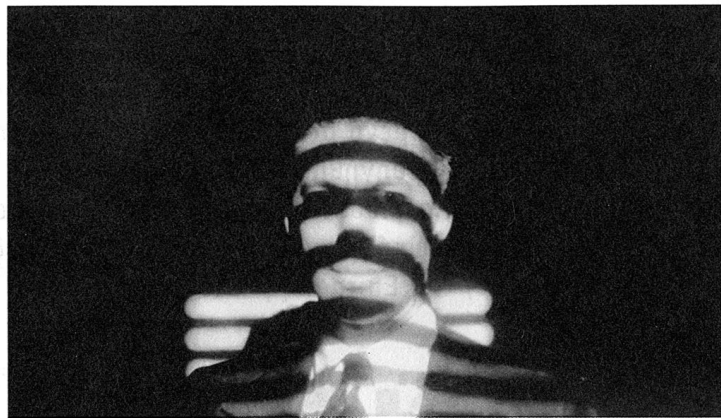
Η επί 17 συναπτά έτη εντατική και επίμονη φωτογράφιση του Λεωνίδα από τον πατέρα του Ανδρέα αντιπροσωπεύει, απ' όσο τουλάχιστον γνωρίζω, μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία του μέσου. Ο τεράστιος όγκος φωτογραφιών στην ενότητα αυτή δεν αποτελείται από στιγμιότυπα, αλλά στην ουσία από πορτρέτα περισσότερο ή λιγότερο επίσημα: με άλλα λόγια, ο φωτογράφος αναζητά το βλέμμα του εικονιζόμενου, και ο χώρος της φωτογραφίας ορίζεται από τις διασταυρωμένες αυτές ματιές. Ακόμα και αν αγνοήσουμε τυχόν ψυχαναλυτικές προεκτάσεις και ερμηνείες του έργου, οι φωτογραφίες αυτές είναι από μόνες τους συγκλονιστικές, καθώς το απελπιστικά σοβαρό βλέμμα του Λεωνίδα φαίνεται μονίμως μαγνητισμένο από τον αδέκαστο πατρικό φακό.

Οι μελετητές της λογοτεχνίας του Εμπειρικού δεν έχουν καταφέρει ακόμη να δώσουν μια πειστική εξήγηση για την εμμονή του με τις παιδίσκες. Θα είχε ενδιαφέρον να μας πείτε τη δική σας άποψη, ως μελετητής της φωτογραφίας του.

Δεν νομίζω να κρύβεται κανένα μυστήριο. Είναι εμφανές ότι ο Εμπειρικός είχε μια ιδεοληπτική εμμονή με τις παιδίσκες, εμμονή που εμφανίζεται σποραδικά στην ποίησή του και απροκάλυπτα στον «Μέγα Ανατολικό». Δεν υπάρχει όμως αμφιβολία ότι η εμμονή αυτή παρέμεινε στο επίπεδο της φαντασίωσης, ικανοποιούμενη ερωτικά από τη συγγραφή και καλλιτεχνικά από τη φωτογράφιση. Εξάλλου έχω τονίσει πως «οποιαδήποτε υπέρβαση των αυστηρών παραμέτρων που επέβαλε το 'πλαίσιο' της φωτογράφισης, όχι μόνο δεν θα του ήταν θεμιτή, αλλά θα αντιμετωπιζότο με την ίδια αποστροφή που θα του προξενούσε μια οποιαδήποτε διατάραξη του ψυχαναλυτικού πλαισίου κατά τη διάρκεια μιας ανάλυσης».

Γνωρίζουμε αντιδράσεις από την έκθεση του 1955, κυρίως σε ό,τι αφορά τις φωτογραφίες με τις παιδίσκες; Μήπως στις συγκεκριμένες φωτογραφίες βλέπουμε έντονη την ερωτική διάσταση μόνο σήμερα, μετά την έκδοση του «Μεγάλου Ανατολικού»;

Δεν γνωρίζουμε αν υπήρξαν αντιδράσεις στο συγκεκριμένο θέμα, αλλά και γενικότερα στην έκθεση, αφού δεν βρέθηκε καμία σχετική ένδειξη στο αρχείο Εμπειρικού. Όσον αφορά τους εικαστικούς κριτικούς, που την εποχή εκείνη ουσιαστικά αγνοούσαν τη φωτογραφία, είναι μάλλον απίθανο να ασχολήθηκαν με την έκθεση. Πέραν τούτου, προσωπικά πιστεύω πως ιδωμένες με το αθώτερο



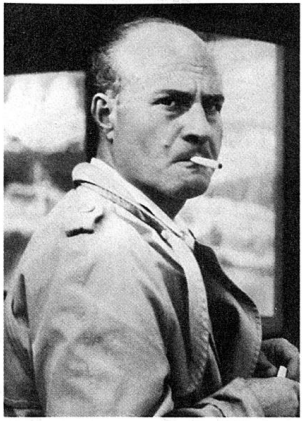
μάτι της δεκαετίας του πενήντα, οι παιδίσκες δεν πρέπει να ξεσηκώσαν ιδιαίτερες αντιδράσεις.

Πέρσι ήσασταν ο καλλιτεχνικός διευθυντής της Φωτογραφικής Συγκυρίας και εισηγητής του θέματος της. Πώς θα βλέπατε ως θέμα μιας διοργάνωσης το λογοτεχνικό έργο του Εμπειρικού; Τι εργασίες θα περιμένατε να προκύψουν;

Μια ολόκληρη Φωτογραφική Συγκυρία αφιερωμένη στον Εμπειρικό θα ήταν υπερβολή: φοβούμαι εξάλλου ότι θα έβαζε πθανάως κάποιους φωτογράφους στον πειρασμό να αποτολήσουν την εικονογράφιση του έργου του - κάτι με το οποίο είμαι εκ διαμέτρου αντίθετος, όχι μόνον όσον αφορά τον Εμπειρικό, αλλά και γενικότερα. Μία πιο ενδιαφέρουσα πρόταση θα ήταν ένα αφιέρωμα στις σχέσεις ελληνικής (αλλά και διεθνούς) λο-

Le Touquet [Γαλλία], 1953





ΑΠΟ ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Προπολεμική φωτογραφία του Ανδρέα Εμπειρικού, από το Αρχείο Μάτσης Χατζηθαζάρου, που βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη

Άνδρος, 1955 [Οδυσσέας Ελύτης]

Αθήνα, 1954 [Ξένια Καθαγεροπούλου]

Κέρκυρα, Παλαιοκαστρίτσα, 1955



γοτεχνίας και φωτογραφίας: σκέφτομαι εδώ όχι μόνο τις περιπτώσεις λογοτεχνών-φωτογράφων όπως ο Σεφέρης, αλλά και το εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα της διαχρονικής φωτογραφικής απεικόνισης κάποιων λογοτεχνών όπως ο Καβάφης ή ο Παπαδιαμάντης. Ίσως τελικά κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποτελέσει σκέλος μιας μελλοντικής Φωτογραφικής Συγκυρίας αφιερωμένης στο θέμα «Φωτογραφία και Κείμενο».

“ Και ιδού που μία φράσις γίνεται κορβέττα και με ούριον άνεμον αρμενίζει, καθώς νεφέλη που την προωθεί μαϊστράλι ή τραμουντάνα. Μία ανταύγεια ηχεί, μία σταγόνα πλημμυρίζει και μία φωνή ανθεί. Ένα παιδί στέκει ορθό σε ξέφωτο άλσους σιωπηλού και ακαριαίως μεγαλώνει μπροστά σε μια γυναίκα. Ένα φουστάνι γίνεται σέλιας φωτεινό. Μία φωτογραφία ζει, έχει ολόκληρη δική της δράσι, συνυφασμένη με την ζωή του θεατή, όπως ένα φλουρί, ένα κρύσταλλο, ή ένα γάντι ”

Ανδρέας Εμπειρικός, «Αμούρ-Αμούρ»

Πειραιεύς, 1955



Προπολεμική φωτογραφία του Ανδρέα Εμπειρικού (Ιστορικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη)

